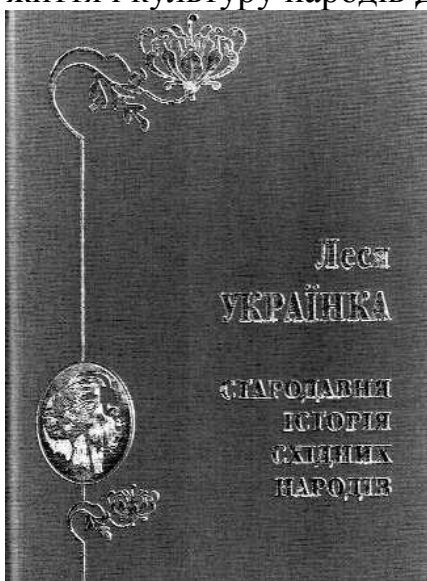

ПЛІД ТАЛАНТУ І ВЕЛИКОЇ ПРАЦІ (до 120-річчя написання підручника Лесі Українки «Стародавня історія східних народів»)

*Р. А. Арцишевський, д-р філос. наук,
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Постановка проблеми. Відомо чимало випадків, коли видатні письменники і поети залишали свій слід на ниві підручникотворення. Згадаймо хоча б Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Івана Франка, Олену Пчілку. Їхню традицію продовжила і Леся Українка, яка двадцятирічною дівчиною створила перший український підручник про життя і культуру народів Давнього Сходу.

Леся Українка.

Стародавня історія східних народів (1918, репринт 2008). Видавництво: ВАТ «Волинська обласна друкарня» (випущено на замовлення Державного комітету телебачення та радіомовлення України за програмою «Українська книга»)

Режим доступу до фото:

http://toloka.hurtom.com/photos/1012271911113463_f0_0.png

Любов до педагогічної справи, як і хист до літератури, передався Лесі від її матері – Ольги Петрівни Косач, яка завжди приділяла значну увагу освіті своїх дітей поза «казенними школами». Леся теж дбайливо навчала своїх молодших сестер і брата гри на фортепіано, географії, історії, іноземним мовам. Свій підручник «Стародавня історія східних народів» вона написала у 1890– 1891 роках під час перебування в Луцьку і в селі Колодяжному Ковельського повіту для молодшої сестри Ольги, яку вчила в цей час історії, географії та французької мови [М, 89].

Метою статті є знайомство з життям і творчістю Лесі Українки, яка залишила помітний слід у створенні підручників своїм послідовникам – науковцям, методистам, учителям.

Основна частина. Знайомлячись з життям і творчістю Лесі Українки в цей період, не можна не дивуватися її всебічній обдарованості, широті інтересів, громадянській зрілості, працелюбству, мужності, сили волі. Її постійно мучать болі у хворій нозі. Вона тривалий час змушена ходити на милицях.

Іноді, коли загострюється хвороба, не встає з ліжка. Водночас майже кожна миттєвість її життя по вінця наповнена, як соти медом, літературною і перекладацькою працею. Вона відвідує літературні і політико-патріотичні гуртки, зустрічається з Іваном Франком і молодшими українськими письменниками. Постійно листується з улюбленим дядьком й ідейним натхненником Михайлом Драгомановим, Ольгою Кобилянською та багатьма іншими адресатами. Де б вона в цей час не була – у Луцьку, Києві, Львові,

Відні – вона не може жити без музики, без театру, опери; дуже багато читає не тільки українською, а й іноземними мовами і не тільки художні, а й наукові твори. Водночас планів у неї стільки, як писала вона сама, що вистачило б на три життя. Про своє незабутнє враження від першої зустрічі з Лесею Українкою в січні 1891 р. у Львові М. Павлик писав у листі до М. П. Драгоманова: «Недавно була тут Ваша сестра з дочкою... Леся так просто ошоломила мене своїм образованием та тонким розумом. Я думав, що вона тільки в крузі своїх поезій, аж воно далеко не так. *На свій вік це геніальна жінка* (курсив авт. – **Р. А.**). (...) Ми говорили з нею дуже довго, і в кожному її слові я бачив розум та глибоке розуміння поезії, освіти і людського життя [3, 68]».

Леся мріяла про розвиток національної освіти, занедбаний стан якої у сільській школі вона відобразила пізніше у нарисі «Школа». Своїми думками про розвиток освіти рідного народу вона неодноразово ділилася з Михайлом Драгомановим, якому, зокрема, у серпні 1891 року писала: «Одно лиш мене тішить, що вже наші люди зачинають більше думати про власну освіту, а не вдовольняються самою казенною наукою, як то було ще недавно [1, 112]». У жовтні 1892 року в листі до М. П. Драгоманова вона відзначала: «Дуже тяжко писати книжки для людей, позбавлених навіть початкової просвіти, як-от наші. Але я думаю, що наші люди з натури дуже розумні, бо їх навіть наші волинські коли не можуть дурнями зробити, а вже здається, сього не мало прикладається роботи [2, X]». Такими були педагогічні погляди Лесі Українки під час її роботи над своїм підручником.

Сам задум взятися за написання такого підручника був на той час надзвичайно сміливим, оскільки Давній Схід розглядався лише в одному з розділів у підручниках з історії стародавнього світу, а ніякої наукової літератури на цю тему українською мовою не існувало. Саме тому Леся звернулася по допомогу до свого дядька М. П. Драгоманова, який надіслав їй необхідні німецькі та французькі видання і додав докладні методичні поради. За вірець для свого підручника поетеса обрала «Історію давніх народів Сходу» французького історика і письменника Луї Менара, яка, за словами В. Шаяна, була першим «курсом порівняльного віровчення».

Методологічною основою викладення матеріалу в «Стародавній історії східних народів» можна вважати *культурологічний* підхід, який давав змогу молодій поетесі всебічно висвітлювати життя народів Давнього Сходу, приділяючи особливу увагу їхній духовній культурі.

Водночас важливо зазначити, що матеріал, який добирався Лесею для змісту свого підручника, був результатом не тільки її наукових студій (у цей час вона поглиблено вивчала історію східних народів), але й в її літературних творах. «Вивчення Лесею Українкою сходознавчих досліджень, осмислення історії, вірувань, звичаїв східних народів поглибили орієнтальну тематику в її поетичній та драматичній творчості спонукали до перекладацької діяльності. Леся Українка – єдина жінка у вітчизняній культурі, яка сягнула таїни перекладацького мистецтва однієї з найдавніших пам'яток людства – Рігведи, окрім якої до книги увійшли перекази Джатак, Бгагавад-Гіти, Законів Ману,

Авести» [2, анотація]. Насичення тексту підручника цими перекладними матеріалами давало підставу деяким пізнішим дослідникам характеризувати його як хрестоматію або книгу для позашкільного читання учнів.

Незважаючи на молодість і вплив іменитих авторів, Лесі Українці «вдалося створити власний, оригінальний навіть за структурою текст і зберегти самобутність у підході до висвітлення подій [2.1, VI]». У своєму підручнику вона, зокрема, пов'язувала висвітлення розглядуваних давніх подій з осмисленням долі своєї Батьківщини. «Як могло статися, – писала вона, – що народ єгипетський, талановитий і працьовитий, дався запрягти себе в те ярмо? Запевне те ярмо накладали не раптом, а дуже помалу, от хоч би як у нас на Україні... [2, 153–154]».

Чималу увагу Леся Українка приділяла і добору ілюстративного матеріалу для свого підручника, не кажучи вже про його мовні достоїнства: цікавість викладу, простоту і доступність. Та, мабуть, однією з найголовніших ознак «Стародавньої історії східних народів» було те, що «вони» (*історичні записки* – *Р. А.*) писалися «з любов'ю», а се, за словами самої Лесі, «кажуть, великий шанс до педагогічної придатності праці [2, XII]».

Написання свого підручника Леся Українка закінчила в Колодяжному в грудні 1911 року [3, 91]. Утім, як людина надзвичайно творча, вона продовжувала думати над його удосконаленням майже до кінця свого життя. До думки про необхідність, зокрема, внесення змін у його композицію, вона приходила наприкінці 1911 року, опрацювавши новий матеріал, зібраний в Єгипті. «Історію» я переглядаю, – писала вона в цей час, – але бачу, що таки дещо треба насвіжо написати; крім того, розділ той, що тепер на початку (про арійців), таки треба поставити на кінець, як у Менара, бо се історія і менше давня, ніж єгипетська та вавилонська, і менше досліджена, до того ж історія персів зв'язана з історією Ассирії, а та знов давніша». Вступ, або «Первісні люди», на думку Лесі Українки, мав бути проілюстрований на підставі книги Менара, яка, на жаль, уже була дефектною..., тому вона посилається на інше видання з власної бібліотеки – «Дика людина» Ф. де Лану, де «були незлі малюнки зброї, начиння камінного [2.1, VI]».

Дуже шкода, що в рукописному варіанті цим підручником могла користуватися лише одна учениця – молодша сестра Лесі Ольга (Косач-Кривинюк), яка й видала його двічі з власною передмовою вже після смерті геніальної сестри в 1918 році в Катеринославі. Очевидно, сама Леся Українка, працюючи над удосконаленням свого педагогічного твору в час роботи над «Лісовою піснею» теж не була проти його видання, але не встигла цього зробити.

Олена Огнева слушно звертає увагу на показовість часу, на який припала поява книги. «Вихід першого видання позначений квітнем 1918 року. Проте з 10 по 21 березня в місті перебував ЦВК Рад України, обраний на II Всеукраїнському з'їзді Рад, а 3 квітня, після боїв, до Катеринослава входять підрозділи «вільного козацтва» та австро-угорські частини.

Друге видання з'являється за часів держави Павла Скоропадського, коли засновується Академія наук, відкриваються університети та кафедри української мови, літератури, історії, приймається закон про утворення фонду Національної бібліотеки України. *Видання в умовах воєнної розрухи, двічі за один рік, підручника, адресованого школярам, хоча і в приватній друкарні, засвідчує увагу влади до проблем школи, розуміння необхідності видавати підручники* (курсив авт. – **Р. А.**). І хоча один уряд змінював інший, а в країні точилася громадянська війна, друге видання також викликало відгуки [2.1, VII]».

Одним з перших рецензентів підручника Лесі Українки був український літературознавець та історик-архівіст В. В. Міяковський, який відзначав характерність для поетеси тих «ментів», на які вона звертала увагу своєї учениці. «Тут ми знаходимо в перших главах, – писав він, – пісні австралійців, які уміщено для характеристики поезії первісних людей. В розділі про арійців в Індії маємо переклади 12 гімнів з книг Ріг-Веда, Закони Ману, Буддизм, вфіра Зороастра, релігія Єгипту, Асирії, пам'ятники письма, звичаї, легенди, от на що головним чином звертала увагу своєї учениці Леся Українка. Хоч матеріал трохи перестарілий, історія її все ж таки може бути книжкою для позашкільного читання учням середніх шкіл для само виховування, то що, завдяки гарній легкій мові, коротенькими реченнями, якими написана книга [2, XX]».

Цікаві відомості про історію створення і видання, подальшу долю підручника та його вплив на нові підручники з історії стародавніх народів сходу, його зв'язок з поетичною творчістю Лесі Українки висвітлювалися і в рецензіях інших авторів: О. Мазуркевича «На обкладинці – дороге ім'я», П. Козика «Леся Українка як історик народів Стародавнього сходу», І. Шаманської «Стародавня історія східних народів» – підручник Лесі Українки і «Перший підручник стародавньої історії східних народів», В. Шаяна «Віра предків наших», О. Огневої «Образи Рігведи в «Лісовій пісні» Лесі Українки», М. Чабана «Леся Українка пише підручник» та деяких інших.

Висновок. На закінчення хотілося б тільки додати, що «нове життя» підручник Лесі Українки отримав через 90 років після виходу в світ його першого видання завдяки сприянню багатьох шанувальників українського Слова і творчості нашої геніальної поетеси, і передусім – титанічній роботі наукових співробітників Науково-дослідного інституту Лесі Українки

Волинського національного університету імені Лесі Українки Олени Огневої та Надії Стащенко. І можна не сумніватися, що він буде цікавим і корисним всім, хто й сьогодні працює над створенням навчальних книг для дітей.

Література

1. Леся Українка. Зібрання творів : у 12 т. [Текст] / Леся Українка – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 10. – С. 112.

2. Леся Українка. Стародавня історія східних народів [Текст] / Леся Українка ; [препринт. вид.]. – Луцьк :ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. + XLVIII с.

2.1. Огнева О. Про створення підручника Лесі Українки «Стародавня історія східних народів» [Текст] / О. Огнева // Леся Українка. Стародавня історія східних народів : препринт. вид. – Луцьк :ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. – С. IV_ VIII.

2.2. Стащенко Н. «...І тоді на щасливому березі згадають нас, перших керовничів на великому морі великого діла...» [Текст] / Н. Стащенко // Леся Українка. Стародавня історія східних народів : препринт. вид. – Луцьк :ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2008. – 256 с. – С. II_ III.

3. Мороз М. О. Літопис життя та творчості Лесі Українки [Текст] / М. О. Мороз. – К. : Наук. думка, 1992. – 632 с.

UA Стаття присвячена 120-річчю написання Лесею Українкою підручника «Стародавня історія східних народів». Цю навчальну книгу геніальна поетеса створила, коли їй було лише двадцять років.

Методологічною основою викладення матеріалу в підручнику для своєї молодшої сестри Ольги можна вважати культурологічний підхід, який давав змогу молодій поетесі всебічно висвітлювати життя народів Давнього Сходу, приділяючи особливу увагу їхній духовній культурі.

«Стародавня історія східних народів» Лесі Українки двічі видавалася в 1918 році. У 2008-му цей підручник, як репринтне видання, побачив світ ще раз.

Ключові слова: Леся Українка, поезія, перекладацька діяльність, історичні розвідки, перший український підручник, культура народів Давнього Сходу, культурологічний підхід, ілюстративний матеріал для підручника.

RU Стаття посвящена 120-летию написания Лесей Украинкой ученика «Древняя история восточных народов». Эту учебную книгу гениальная украинская поэтесса создала, когда ей было лишь двадцать лет от роду. Этот учебник Леся Украинка написала для своей младшей сестры Ольги.

Методологической основой изложения материала в учебнике можно считать культурологический подход, который давал возможность молодой поэтессе всесторонне осветить жизнь народов Древнего Востока, уделяя особое внимание их духовной культуре.

«Древняя история восточных народов» дважды издавалась в 1918 г. и, как репринт, увидела свет в 2008 г.

Ключевые слова: Леся Украинка, поэзия, переводческая деятельность, исторические исследования, первый украинский учебник, культура народов Древнего Востока, культурологический подход, иллюстративный материал для учебника.

EN The article is devoted to the 120th anniversary of writing Lesya Ukrainka textbook, «Ancient History of the Eastern nations». This educational book genius Ukrainian poetess created when she was only twenty years old. This tutorial is written for Lesya Ukrainka her younger sister Olga.

Methodological basis for the presentation of material in the textbook can be regarded as cultural studies approach, which enabled the young poet fully illuminate the life of the peoples of the Ancient East, focusing on their spiritual culture.

«Ancient History of the Eastern nations», was published twice in 1918 and, as a reprint, was published in 2008.

Keywords: Lesya Ukrainka, poetry, translation work, historical research, the first Ukrainian book, culture of the ancient orient, cultural approach to textbook illustrations.